

WP 6 – Godzenie pracy i obowiązków rodzinnych – perspektywa elit i społeczeństwa

Informacje o projekcie

Projekt WORKCARE SYNERGIES stanowił działanie wspierające. Jego celem było upowszechnianie wyników badań przeprowadzonych w ramach wcześniejszych Programów Ramowych Komisji Europejskiej, które dotyczyły problematyki godzenia pracy z opieką. Realizacji zadania służył szereg dyskusji i spotkań informacyjnych w poszczególnych krajach biorących udział w projekcie, tj. Austrii, Wielkiej Brytanii, Danii, na Węgrzech, w Polsce, we Włoszech oraz w Portugalii.

Główne zagadnienia w ramach WP6

Dyskusje polskiego zespołu Instytutu Studiów Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego koncentrowały się wokół wartości i zachowań członków różnych warstw społecznych. Miały na celu wspieranie polskiej debaty dotyczącej nierówności ze względu na płeć i problemów, które napotykają kobiety chcące osiągnąć wysokie stanowiska w nauce, polityce i innych sektorach w kontekście godzenia pracy i życia rodzinnego w polskich gospodarstwach domowych (w perspektywie porównawczej).

Zagadnienia szczegółowe:

- Płeć a elity naukowe i polityczne;
- Godzenie pracy i opieki – perspektywa elit;
- Godzenie pracy i życia rodzinnego w polskich gospodarstwach domowych.

Celem polskiego zespołu jest wspieranie krajowej debaty publicznej dotyczącej kobiet należących do elit społecznych, politycznych i akademickich w kontekście relacji pracy i opieki w polskim społeczeństwie. Głównym przedmiotem zainteresowania jest godzenie kariery związanej z osiąganiem wysokich stanowisk z obowiązkami opiekuńczymi.

Informacje dostępne w Internecie

Podstawowe informacje o projekcie, zagadnieniach, których dotyczy upowszechnianie wyników badań w poszczególnych krajach, wszystkich spotkaniach oraz poruszanych w trakcie dyskusji problemów są dostępne na stronie głównej projektu WORKCARESYNERGIES <http://workcaresynergies.eu/>.

Szczegółowe informacje dotyczące konferencji, sympozjów i warsztatów zorganizowanych przez polski zespół Instytutu Studiów Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego, w tym materiały robocze, film, prezentacje Power Point oraz podsumowania poszczególnych spotkań są dostępne na podstronie zespołu ISS UW <http://workcaresynergies.eu/elites-and-work-care-relations/>.

Lokalne spotkania poświęcone upowszechnianiu wyników badań

Działania polskiego zespołu objęły łącznie 8 spotkań w Warszawie i Podkowie Leśnej. Wszystkie spotkania miały charakter interaktywnych debat, podczas których prezentacjom towarzyszyła otwarta dyskusja. Zarówno autorzy i autorki prezentacji (w tym przedstawiciele i przedstawicielki świata biznesu, nauki, polityki oraz sektora organizacji pozarządowych), jak i uczestnicy spotkań brali aktywny udział w dyskusjach. Wśród zaproszonych gości znaleźli się reprezentanci wszystkich sektorów – zarówno sektora obywatelskiego, jak i rządu centralnego i samorządu lokalnego, a także dziennikarze, przedstawiciele biznesu oraz nauki. Spotkania miały charakter otwarty, oprócz zaproszonych gości mógł w nich wziąć udział każdy zainteresowany. Głównym celem spotkań była prezentacja różnych perspektyw i poglądów dotyczących godzenia pracy i opieki. W rezultacie, ożywione dyskusje umożliwiły sformułowanie istotnych rekomendacji.

Lokalne spotkania polskiego zespołu ISS UW:

1. 01/06/2010 (Warszawa) Konferencja “Płeć w nauce – przeszkoda czy atut? Kariery naukowe a życie prywatne” organizowana wraz z polską Katedrą UNESCO “Kobiety-Społeczeństwo-Rozwój”.
2. 10/09/2010 (Warszawa) Konferencja “Wykluczenie społecznej i bieda kobiet a Europejski Rok Walki z Ubóstwem i Wykluczeniem Społecznym”.
3. 13/10/2010 (Warszawa) Lokalne spotkanie “Świadoma kobieta – matczyny biznes”.
4. 25/10/2010 (Warszawa) Sympozjum “Gender and Research Excellence” współorganizowane w ramach międzynarodowego projektu GenSET poświęconego upowszechnianiu wyników badań i tworzeniu rekomendacji na poziomie europejskim, także z udziałem polskiej Katedry UNESCO „Kobiety- Społeczeństwo-Rozwój”.
5. 3/22/2011 (Warszawa) Prezentacja seminaryjna “Kobiety i mężczyźni w niewoli stereotypów”.
6. 5/20/2011 (Podkowa Leśna) Konferencja “Kobiety w lokalnych elitach. Problemy godzenia obowiązków rodzinnych z pracą i aktywnością społeczną”.

7. 7/21/2011 (Warszawa) Prezentacja konferencyjna “Kobiety wyborcy i kobiety kandydatki oraz uwarunkowania ich zachowań wyborczych”.
8. 10/1/2011 (Warszawa) Seminarium “Socjologia płci. Zmieniające się kulturowe, socjologiczne i politologiczne koncepcje kobiet i mężczyzn oraz ich konsekwencje”.

Uczestnicy

Wśród zaproszonych gości znalazły się osoby z organizacji pozarządowych zainteresowanych tematyką gender, reprezentanci samorządu lokalnego, osoby na stanowiskach kierowniczych w biznesie, kobiety przedsiębiorczynie, studenci i badacze, dziennikarze i artyści, a także mieszkańcy. Różnorodne afiliacje i doświadczenia uczestników umożliwiały szeroką i owocną dyskusję. Każde ze spotkań było dostosowane do określonej grupy odbiorców, pozostawiając jednak miejsce na otwartą i interdyscyplinarną wymianę opinii i doświadczeń – zarówno profesjonalnych, jak osobistych.

Charakterystyka spotkań

Pierwsze spotkanie zostało zorganizowane w czerwcu 2010 r. w Warszawie. W konferencji “Płeć w nauce – przeszkoda czy atut? Kariery naukowe a życie prywatne” wzięła udział duża liczba uczestników zainteresowanych problematyką napięć pomiędzy pracą i opieką w kontekście karier naukowych, jak również innymi zagadnieniami związanymi z płcią i nauką. Podczas konferencji analizowano sytuację kobiet w nauce w kontekście godzenia obowiązków rodzicielskich i życia prywatnego z pracą naukową. Prezentowane wyniki badań były konfrontowane z doświadczeniami osób, które są aktywne w zdominowanych przez mężczyzn dyscyplinach nauki, a także osób, które borykają się z problemami dotyczącymi instytucjonalnego wsparcia dla rodzin obciążonych obowiązkami opiekuńczymi. Dane prezentowały członkinie zespołu ISS UW (prof. R. Siemienka, dr A. Domaradzka, dr D. Walczak, J. Piotrowska) oraz zaproszeni goście.

Podczas drugiej konferencji, która miała miejsce w Warszawie we wrześniu 2010 r., prof. dr hab. Renata Siemieńska przedstawiła prezentację “Płeć a zaangażowanie obywatelskie”. Prezentacja była poświęcona zagadnieniu podobieństw i różnic pomiędzy mężczyznami i kobietami w zakresie ich zaangażowania w różne typy organizacji społecznych i formy życia politycznego oraz czynnikom warunkującym aktywność kobiet i mężczyzn. Konferencja została zorganizowana w siedzibie Parlamentu RP. Wzięło w niej udział ponad 100 osób, w tym politycy szczebla krajowego i regionalnego oraz aktywistki różnych kobiecych organizacji społecznych. Kolejna część konferencji koncentrowała się na zależnościach pomiędzy płcią a ubóstwem i wykluczeniem społecznym. Uczestnicy wykazywali duże zainteresowanie

poruszonymi zagadnieniami, a dyskusja umożliwiła zebranie obserwacji osób z różnych części kraju.

W październiku 2010 r. zespół Instytutu Studiów Społecznych UW, we współpracy z Fundacją Imperium Kobiet Biznesu, zorganizował spotkanie w ramach projektów WorkCare Synergies i Świadome Kobiety. Spotkanie pod tytułem “Świadoma kobieta – matczyny biznes” było poświęcone opiece w kontekście pracujących matek oraz rolem kobiet wychowujących dzieci. Prof. dr hab. Renata Siemieńska mówiła o ewolucji świadomości i ról kobiet i mężczyzn oraz wpływie tych przemian na zachowania i wartości związane z godzeniem pracy i opieki. Debatę dotyczącą tej tematyki kontynuowała prezeska Fundacji MaMa (Sylwia Chutnik). Jej wykład koncentrował się na problemach współczesnych matek, a także działaniach Fundacji służących wspieraniu pracujących rodziców. Dyskusja dotyczyła przede wszystkim tego, w jaki sposób są postrzegane pracujące matki z dziećmi, m.in. wad i zalet mam-pracowników z perspektywy pracodawców. Odwołanie się do metafory zarządzania gospodarstwem domowym zwróciło uwagę na kierownicze umiejętności kobiet, które mają dużą wartość na rynku pracy. Sylwia Chutnik podkreślała, że kobiet będących w domu nie należy traktować jak gospodynie domowe, ale raczej jak przedsiębiorczynie, których obowiązki wymagają umiejętności organizacyjnych i powinny być cenione tak jak każda inna pełnoetatowa praca.

Czwarte spotkanie miało miejsce w październiku 2010 r. Sympozjum było współorganizowane przez ISS UW w ramach projektu GenSET poświęconego upowszechnianiu wyników badań i przygotowywaniu rekomendacji na poziomie europejskim. Celem spotkania było uwrażliwienie polskich instytucji publicznych i związanych z nauką na kwestię nierówności płci oraz wpływ uprzedzeń związanych z płcią na pracę naukową i jej poziom. Dyskusja dotyczyła przede wszystkim rezultatów projektu WorkCare, doświadczeń młodych kobiet naukowców – stypendystek programu firmy L’Oreal, a także polityki płci w międzynarodowych korporacjach w Polsce. Druga część debaty koncentrowała się na 13 szczegółowych rekomendacjach działań instytucjonalnych służących upowszechnieniu problematyki płci w oparciu o cztery kluczowe obszary przedsiębiorstwa naukowego. Dyskutowane obszary pochodzą z raportu dotyczącego świadomości wymiaru płci w nauce. Celem spotkania było przekazanie badaczom zainteresowanym tematyką płci oraz społeczności naukowej w Polsce wyników badań, doświadczenia, materiałów oraz wniosków z wcześniejszych seminariów w ramach GenSET. Sympozjum miało również na celu dyskusję o tym, w jaki sposób zagadnienia związane z równością płci i poziomem badań naukowych mogą być adresowane przez polskie struktury i mechanizmy instytucjonalne. Wśród uczestników znaleźli się przedstawiciele uniwersytetów oraz instytucji badawczych, struktur zrzeszających naukowców, czasopism naukowych, podmiotów finansujących naukę,

rad naukowych, instytucji rządowych (Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego), biznesu (korporacje) oraz organizacji społeczeństwa obywatelskiego. Spotkanie zostało zorganizowane na Uniwersytecie Warszawskim. Dane prezentowały członkinie zespołu ISS UW (prof. R. Siemienska, dr A. Domaradzka), koordynatorka projektu GenSET Elizabeth Pollitzer oraz zaproszeni goście.

W marcu 2011 r. prof. dr hab. Renata Siemieńska wygłosiła wykład „Kobiety i mężczyźni w niewoli stereotypów”. Spotkanie zostało zorganizowane przez Katedrę Nauk Społecznych oraz koło naukowe M.A.S.K.A Akademii Leona Koźmińskiego. Wykład dotyczył sytuacji kobiet i mężczyzn w społeczeństwie w kontekście stereotypów ról płci aktualnie i w przeszłości. Prezentowane dane wskazywały m.in., że polska nauka jest zdominowana przez mężczyzn, szczególnie w przypadku wysokich pozycji w strukturach akademii, kobietom jest też trudniej otrzymać wsparcie finansowe na realizację badań naukowych. Podobna sytuacja występuje również w biznesie i polityce. Po zakończeniu wykładu w dyskusji wzięli udział zarówno studenci (w większości przedsiębiorcy i kobiety biznesu) jak i naukowcy.

Kolejne spotkanie “Kobiety w lokalnych elitach. Problemy godzenia obowiązków rodzinnych z pracą i aktywnością społeczną” odbyło się w maju 2011 r. w Centrum Kultury i Inicjatyw Obywatelskich w Podkowie Leśnej (okolice Warszawy). Konferencji zorganizowanej jako część projektu WORKCARE Synergies przyświecała idea, że problem godzenia pracy z rodziną powinien być przedmiotem publicznej debaty również na poziomie społeczności lokalnych. Rezultaty międzynarodowych badań dotyczących sytuacji aktywnych kobiet w kontekście godzenia opieki i życia rodzinnego z pracą zostały skonfrontowane z doświadczeniami osób uczestniczących w spotkaniu oraz bohaterów i bohaterek filmu dokumentalnego nakręconego w ramach projektu. Prezentacje wyników badań i pokaz filmu wywołały długą i ożywioną dyskusję wynikającą z różnych percepcji godzenia pracy z opieką oraz ról kobiet jako matek i pracowników. Historie przedstawione w filmie stanowiły doskonały punkt wyjścia pogłębionej i osobistej wymiany doświadczeń i opinii. Dane prezentowały członkinie zespołu ISS UW (prof. R. Siemienska, dr A. Domaradzka, mgr I. Matysiak) oraz zaproszeni goście.

W lipcu 2011 r. Fundacja Batorego i Instytut Studiów Społecznych UW wspólnie zorganizowały spotkanie z przedstawicielami centrów badań opinii publicznej i badań marketingowych. Prof. dr hab. Renata Siemieńska przedstawiła wyniki własnych badań przeprowadzonych w latach 1992-2007 po wyborach parlamentarnych i samorządowych, a także rezultaty ilościowych badań międzykulturowych (np. World Values Surveys) dotyczące zachowań politycznych kobiet i mężczyzn oraz ich uwarunkowań. Dyskusja koncentrowała

się na roli środowiska społecznego, stylów życia i opinii na temat relacji pomiędzy sferą prywatną i publiczną.

Ostatnie spotkanie stanowiło część seminarium “Socjologia płci. Zmieniające się kulturowe, socjologiczne i politologiczne koncepcje kobiet i mężczyzn oraz ich konsekwencje”, które rozpoczęło się w październiku 2011 r. i potrwa do stycznia 2012 r. Prezentacja i dyskusja były moderowane przez prof. dr hab. Renatę Siemieńską oraz mgr Ilonę Matysiak. Seminaria odbywają się na Uniwersytecie Warszawskim i pełnią rolę wprowadzenia do programu socjologii płci w Instytucie Socjologii UW.

Podsumowanie dyskusji

Wnioski z polskich dyskusji dotyczących relacji pracy i opieki z perspektywy elit społecznych są następujące:

- **Wycofywanie się wykształconych kobiet z rynku pracy** stanowi stratę kapitału społecznego z perspektywy zarówno społeczeństwa jak i jednostki. Wykonywanie obowiązków domowych i rodzinnych nie wymaga wyższego wykształcenia, a społeczeństwo potrzebuje na rynku pracy tych jednostek, które zainwestowały w swoją edukację.
- Zawodowe osiągnięcia rodziców, w tym matek, odgrywają ważną rolę w kształtowaniu aspiracji dzieci. Pracująca matka może mieć mniej czasu dla swoich dzieci, ale jest dla nich bardzo ważnym **wzorem do naśladowania** oraz kimś, z kogo mogą być dumne.
- Jednostki mają różne potrzeby i preferencje, ich kariery zawodowe i rodziny również różnią się między sobą. Dlatego błędem jest narzucanie wszystkim jednego modelu godzenia pracy z opieką. Poszczególne osoby powinny mieć możliwość wyboru **różnych typów wsparcia**, co umożliwiłoby realizowanie preferowanego modelu.
- **Opieka nad dziećmi jest często mylona z wychowaniem.** Edukacja, uczenie wzorów zachowań i budowanie emocjonalnego bezpieczeństwa nie wymaga stałej obecności rodziców. Podczas, gdy edukacja powinna być przede wszystkim zadaniem rodziców (choć nie tylko), obowiązki opiekuńcze mogą być świadczone przez różne osoby lub instytucje. Udział innych osób i podmiotów w opiece nad dziećmi nie oznacza, że rodzice zrzekają się odpowiedzialności za wychowanie swoich dzieci.
- W celu stawienia czoła problemom z godzeniem pracy i opieki, kobiety potrzebują **zaangażowania i aktywnego udziału swoich partnerów w wykonywanie obowiązków domowych i opiekuńczych.** Nie chodzi przy tym o „pomaganie”, ale rzeczywiste partnerstwo we wszystkich wymiarach codziennego życia.

- **Zatrudnianie osoby do opieki nad dzieckiem do 3 roku życia** nie jest w Polsce zbyt popularnym rozwiązaniem. Wpływa to bardzo silnie na wskaźnik wycofywania się kobiet z rynku pracy. Pokutuje przekonanie (nie znajdujące potwierdzenia w wynikach badań), że dziećmi poniżej 3 lat powinna się zajmować tylko jedna osoba z rodziny (najlepiej matka), i tylko takie rozwiązanie umożliwi nawiązanie pozytywnych więzi oraz wzmacnia w dziecku poczucie bezpieczeństwa. Można przypuszczać, że siła tych przekonań wynika z lęku kobiet przed utratą “monopolu” na kształtowanie osobowości swoich dzieci. Takie podejście występuje rzadziej wśród kobiet należących do elit społecznych.
- Wyjątkowo silny **wybuch aspiracji edukacyjnych** młodych ludzi w Polsce (wyższy niż w innych krajach europejskich) oraz wysoki udział kobiet wśród absolwentów wyższych uczelni wymaga wdrożenia rozwiązań, które uwzględniałyby potrzeby rynku pracy, a także rozwój sektorów edukacyjnych i badawczych (np. wsparcie prawne i instytucjonalne dla pracowników w tych sektorach).
- Konieczne jest wywieranie wpływu na wybory kobiet i mężczyzn w zakresie kierunków studiów, żeby **bardziej zainteresować kobiety naukami ścisłymi i kierunkami technicznymi**. Biorąc pod uwagę brak specjalistów z tych dziedzin zarówno w Polsce jak i innych krajach Unii Europejskiej, kobiety powinny być mocno zachęcane do podejmowania tego typu studiów.

Najbardziej kluczową sprawą wydaje się przy tym **socjalizacja dziewczynek do nowych ról**, która powinna rozpoczynać się już w przedszkolu i szkole podstawowej. Warunki zmiany systemu edukacji w tym kierunku są następujące (można wskazać ich więcej):

- Przegląd i systematyczna selekcja podręczników szkolnych i innych materiałów edukacyjnych;
- Specjalistyczne szkolenia dla nauczycieli i doradców edukacyjnych powinny stanowić część polityki oświatowej;
- Do dziewczynek powinny być kierowane dodatkowe działania, które miałyby na celu zmniejszenie psychologicznych barier wobec nietypowych dla kobiet karier zawodowych.

Zabierający głos w dyskusjach podkreślali znaczenie stworzenia **mechanizmów, które ułatwiałyby obecność i możliwość odniesienia przez kobiety sukcesu w nauce**:

- Wydłużona górna granica wieku w przypadku ubiegania się o granty i stypendia dla tych kobiet naukowców, które mają małe dzieci (aktualnie górna granica wieku jest wydłużona o 1 rok dla kobiet, które mają dzieci),

- Specjalne granty umożliwiające kobietom aktualizowanie wiedzy i badań po powrocie z urlopu macierzyńskiego/wychowawczego,
- Kobiety z małymi dziećmi, które biorą udział w warsztatach, konferencjach itp. powinny mieć prawo do otrzymania wsparcia z uczelni na pokrycie kosztów podróży i pobytu drugiej osoby, która w tym czasie zajmie się dzieckiem,
- Wydłużony okres ewaluacji osiągnięć naukowych matek/ojców z małymi dziećmi,
- Systematyczny monitoring kryteriów awansu mężczyzn i kobiet w instytucjach naukowych przez wyspecjalizowane jednostki,
- Zapewnienie równowagi płci w strukturach różnych instytucji naukowych.

Wnioskowano również, że powinny być rozwijane **specjalne rozwiązania skierowane do rodzin młodych naukowców:**

- Młodzi ojcowie i matki powinni mieć możliwość umieszczenia swoich dzieci w instytucjach dziennej opieki (żłobkach, przedszkolach) organizowanych przez uczelnie lub uzyskać z uczelni wsparcie finansowe umożliwiające korzystanie przez ich dzieci z innych tego rodzaju placówek.
- Powyższa lista zawiera główne mechanizmy instytucjonalne, które powinny być rozwijane. W rzeczywistości lista ta powinna zostać zmodyfikowana i dostosowana do specyficznych warunków w poszczególnych krajach.

Wnioski

Podstawowy warunek zakończonego sukcesem procesu wchodzenia kobiet do elit społecznych jest przebicie się przez bariery instytucjonalne i psychiczne ograniczające szanse życiowe kobiet. Dlatego należy rozwijać działania wspierające, które wzmocnią podmiotowość kobiet i pomogą im w spełnianiu ich ambicji i planów. Równie ważne jest wywieranie nacisków na rzecz zmiany wzorów kulturowych, w szczególności odnoszących się do ról płci w rodzinie i stereotypowego podziału obowiązków.

Analizując trajektorie kobiecych karier zawodowych należy wziąć pod uwagę, że jednym z ułatwiających je czynników jest kapitał kulturowy rodziny (zazwyczaj mierzony poziomem wykształcenia rodziców). Dlatego tak ważne jest wspieranie aspiracji edukacyjnych młodych ludzi i umożliwienie im wykorzystania tego kapitału na rzecz spełnienia własnych ambicji i zarazem przekazania ich następnemu pokoleniu.

Podsumowując, można stwierdzić, że system wartości i preferencji w odniesieniu do życia zawodowego i rodzinnego silnie wpływa na sytuację kobiet w elitach społecznych. W

szczególności, ważnym czynnikiem ułatwiającym godzenie pracy z opieką jest niestereotypowa percepcja ról w rodzinie.

Poza tym, bardzo ważne są indywidualne strategie życiowe, które wpływają na najważniejsze życiowe wybory dotyczące zarówno edukacji i zatrudnienia, jak i małżeństwa oraz rodziny. Postawy pracodawców i współpracowników, a także sieci wsparcia (rodzice, rodzeństwo, przyjaciele, sąsiedzi, oddolne organizacje), na których można polegać są kluczowe w przypadku łączenia obowiązków opiekuńczych z pracą. Jeszcze ważniejsze jest wsparcie ze strony partnera/partnerki i jego/jej zaangażowanie w obowiązki domowe i opiekuńcze. Jednakże, z praktycznego punktu widzenia, te wszystkie warunki nie są wystarczające w sytuacji braku dostępu do usług opiekuńczych i innych typów instytucjonalnego wsparcia dla rodzin. Im większa różnorodność dostępnych form wsparcia, tym wyższa będzie jakość życia pracujących rodziców i większe szanse na rozwój kobiet, zarówno w elitach społecznych jak i innych sferach.